

ПАРКИ СІМ'Ї ФАЛЬЦ-ФЕЙНІВ. ЇХ ВНЕСОК У ЗЕЛЕНЕ БУДІВНИЦТВО ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

В.С. ГАВРИЛЕНКО, Н.О. ГАВРИЛЕНКО, А.Ф. РУБЦОВ

Біосферний заповідник Асканія-Нова ім. Ф.Е. Фальц-Фейна
Україна, 75230 Асканія-Нова, вул. Фрунзе, 13

Описано парки у садибах Фальц-Фейнів. Обговорюється значення дендрологічного парку "Асканія-Нова" для розвитку паркобудівництва і озеленення півдня степової зони України, екологічної освіти і виховання населення.

Дворянські садиби ХІХ ст. важко уявити без вбрання парків. Пишнота парку, як правило, була показником достатку господаря, його освіченості та загального культурного рівня. Нерідко створення ландшафтних експозицій, колекцій деревної та квітково-декоративної рослинності переростало у змагання між землевласниками.

У лісовій і лісостеповій зонах паркобудівництво в ХІХ ст. було досить поширеним. Зовсім інша ситуація складалася у степовій зоні. Тут природне зростання деревної рослинності обмежене вузькими смугами уздовж річок, де вона утворює інтразональні екосистеми. Зазвичай, панські садиби оточували фруктові сади, захистом для яких слугували вітроупори із властивих для заплави річок порід: берести, осокори, ясена тощо. Досить часто насадження деревних рослин висихали від тривалих суховіїв. Тільки окремі господарі вели справу з використанням досягнень науки, залучаючи відомих паркознавців та створюючи колекції. Трубецькі, Скадовські, Фальц-Фейни — це ще не повний перелік відомих землевласників, землі яких розміщувалися по берегах Дніпра, Молочної

і в суходільних степах і які мали навколо своїх осель парки. Доля цих насаджень різна, але здебільшого вони не встояли за плином часу.

Прикладом родинного захоплення зеленим будівництвом може бути розбудова парків у маєтках родини Фальц-Фейнів, яка веде свій початок із середини ХІХ ст.

У межах землеволодінь родини Фальц-Фейнів відомо чотири парки, розміщені в тогочасних Таврійській та Херсонській губерніях. Три з них розташовувались на лівобережній частині Дніпра. Чудовий присадибний парк в англійському стилі — зі ставками, фонтанами, штучними гротами — був закладений у другій половині ХІХ ст. разом з дивовижним білим палацом у Преображенці (нині Червоний Чабан Каланчацького р-ну Херсонської обл.) — зимовій резиденції Софії Богданівни Фальц-Фейн (Фальц-Фейн, 1997). Парк мав дві частини: присадибну і на узбережжі Каркінітської затоки, за 2 км від палацу. На жаль, не знайшлося детальних документальних описів цього парку, але про його наявність свідчать очевидці, які після громадянської війни бачили ряди пеньків на місці алей. Остаточо парк, як і залишки палацу, зник після Великої Вітчизняної

війни 1941—1945 рр. Нині значна частина цієї території затоплена ставками рибного господарства.

Кращою була доля парку в порту Хорли нинішнього Каланчацького р-ну. Класичні форми алей та залишки столітніх масивів хвойних порід збереглися до теперішнього часу і є основою зелених насаджень Хорлівського порту.

На правому березі Дніпра біля Фальц-Фейнового (нині Гаврилівка Нововоронцовського р-ну) розміщувався парк Олександра Фальц-Фейна. Сентиментальність господаря передалася у структурі парку, який "збігав" з крутого схилу до заплави Дніпра. На сьогодні від парку залишилися лише захисний "шлейф" із ялівцю віргінського, незначна частина насаджень аборигенних листяних порід, що оточували безпосередньо палац. Все інше загинуло в полум'ї двох воєн та затоплене водами Каховського водосховища.

Найбільше поталанило дендропарку в Асканії-Новій. Цьому сприяла низка факторів. Насамперед слід відзначити масштабність заходів, пов'язаних зі збереженням біорізноманіття, які проводив тодішній володар цих земель Фрідріх Фальц-Фейн. Зоологічний парк, заповідний степ і дендрологічний парк були зеленим оазисом, широко відомим у світі. Його відвідували та вивчали академіки Г.М. Висоцький, В.І. Липський, В.М. Сукачов, професори В.Г. Аверін, О. Браунер, Й.К. Пачоський, В.К. Залеський, М.М. Завадовський, С. Хайнрот та багато ін.

Серед неординарних рішень Ф. Фальц-Фейна, які в подальшому мали суттєвий вплив на економічний розвиток не тільки Асканії-Нової, а й всього регіону, була закладка англійським інженером В. Вінінгом першої артезіанської свердловини та розвиток паркобудівництва на зрошенні. Це дало змогу впроваджувати проект великого дендропарку, який був розроблений одеським архітектором Дю Френом. Перші посадки здійснено у 1887 р. Безпосередньо закладкою парку керував відомий український паркобудівник і ландшафтний архітектор В.М. Владиславський-Падалка.

Задум створення парку в посушливому степу не мав аналогів у практиці паркобудів-

ництва. Враховуючи критичні умови для зростання деревної рослинності, виконано спеціальну передпосадкову підготовку ґрунту шляхом перекопки території, завглибшки до 1 м (за винятком галявин), підібрано більш стійкі до посухи види. Саджанці листяних порід висаджувались в основному 2—3-річні, хвойні — вже значних розмірів, з грудкою землі. Насіння та посадковий матеріал завозилися з Криму, Бессарабії, Західної України, Прибалтики та Західної Європи.

До 1902 р. парк був повністю облаштований. У 1909—1913 рр. художник-пейзажист В.Д. Орловський прикрасив галявини хвойними рослинами (сосна кримська, с. чорна, ялівці, ялини тощо). У цей же час ним створено одну з кращих експозицій парку — "Велику степову галявину". Парк тих часів викликав захоплення не тільки численних можливих відвідувачів, а й таких вчених, як відомий дослідник Центральної Азії П. Козлов [1]. Нарівні з рекреаційними парк вже на той час виконував еколого-освітні та наукові функції. Вже у 1914 р. його відвідали майже 4000 жителів навколишніх сіл та учнів навчальних закладів регіону. Слід враховувати, що тоді край був малонаселеним (густота населення становила менше 5 чол. на 1 км²), а основним транспортом були коні та воли.

Подальше збереження дендропарку пов'язане з його входженням з 1919 р. до складу народного заповідника Чаплі, з 1921 р. — до Українського Державного степового заповідника.

Сьогодні дендрологічний парк "Асканія-Нова" має статус державного і входить до природно-заповідного фонду України як складова частина біосферного заповідника Асканія-Нова. Загальна площа парку — 210 га, з них у безпосередньому підпорядкуванні адміністрації заповідника — 196,6 га (решта території перебуває у землекористуванні селищної громади Асканії-Нової). Це найбільший на півдні України зрошуваний парк, який є осередком інтродукованої у степову зону деревної рослинності. Його генофонд налічує близько 1500 видів і форм та сортів квітково-декоративних трав'янистих рослин і 748 видів та 190 садових форм і сортів деревних рослин, які належать

до 162 родів і 56 родин [2]. Голонасінні представлені 113 таксонами (67 видів, 46 форм та сортів). Покритонасінні налічують 825 таксонів (681 вид та 144 форми і сорти). Майже десята частина (72 види) деревних рослин парку є рідкісними [3], серед культивованих — 3 види з тих, які занесені до Міжнародної Червоної книги (*Ginkgo biloba* L., *Metasequoia glyptostroboides* Hu et Cheng, *Taxus baccata* L.).

Вплив асканійського парку на формування зелених насаджень відзначається як в районах Херсонської обл., що безпосередньо межують з ним, так і в Запорізькій, Дніпропетровській областях і Криму. Науковими працівниками парку досліджено еколого-біологічні особливості більш як 600 видів деревних та 1200 видів квітниково-декоративних рослин. Рекомендовано для використання в зеленому будівництві півдня степової зони України 430 видів дерев і понад 900 видів та сортів квітникових рослин. Парк є осередком пропаганди досвіду створення деревних насаджень, розповсюдження знань з технологій вирощування рослин на посушливому півдні нашої держави.

У дендрологічному парку "Асканія-Нова" є широкі можливості для еколого-освітньої роботи. У ній виділяються два напрями: 1) робота з населенням, що мешкає за межами Асканії-Нової; 2) робота з місцевим населенням. Відвідувачам крім ординарних екскурсій пропонують знайомство з конкретними експозиціями парку, цільові екскурсії, фотоподорожжі, відеозйомки, консультації з технології вирощування рослин.

Таким чином, майже за 115 років свого існування приватний парк Фрідріха Фальц-Фейна, створений у безводному степу, став

осередком інтродукції рослин з великою перспективою їх впровадження в зелене будівництво, науковим закладом та крупним еколого-освітнім центром.

1. Козлов П.К. Аскания-Нова, ее современное положение // Журн. Мозаика. — 1913. — № 9.
2. Рубцов А.Ф. Современное состояние коллекции древесных растений дендрологического парка "Аскания-Нова" // Актуальні питання збереження та відновлення степових екосистем. — Асканія-Нова, 1998. — С. 30—33.
3. Рубцов А.Ф., Гавриленко Н.А. Редкие виды арборифлоры дендропарка "Аскания-Нова" // Бюл. Никит. ботан. сада. — 1999. — Вып. 81. — С. 122—127.
4. Фальц-Фейн В. Аскания-Нова. — Киев : Аграрна наука, 1997. — 347 с.

Надійшла 14.08.2000

ПАРКИ СЕМЬИ ФАЛЬЦ-ФЕЙНОВ. ИХ ВКЛАД В ЗЕЛЕНОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО СЕВЕРНОГО ПРИЧЕРНОМОРЬЯ

В.С. Гавриленко, Н.А. Гавриленко, А.Ф. Рубцов

Биосферный заповедник Аскания-Нова
им. Ф.Е. Фальц-Фейна, Украина, Аскания-Нова

Описаны парки в поместьях Фальц-Фейнов. Обсуждается значение дендрологического парка "Аскания-Нова" для развития паркостроения и озеленения юга степной зоны Украины, экологического образования и воспитания населения.

FALZ-FEIN FAMILY'S PARKS. THEIR CONTRIBUTION TO THE LANDSCAPE ARCHITECTURE OF NORTHERN BLACK-SEA AREA

V.S. Havrilenko, N.O. Havrilenko, A.F. Rubtsov

F.E. Falz-Fein Biospheric Reserve Askania Nova,
Ukraine, Askania-Nova

The Falz-Fein estate's parks have been described. Importance of Dendrological Park *Askania-Nova* for development of the park architecture and planting of greenery in the South of the Steppe zone of Ukraine, ecological training and education of population is discussed.